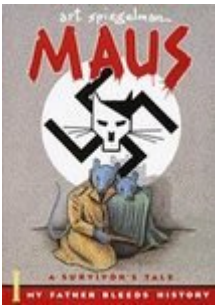

Maus I-II

03.10.2007 - 09:03

Kari Hotakaisen Satukirja tuntuu jäävän ikuisuusprojektiksi. Kun vihdoinkin päätin tarttua kirjaan uudestaan, löytyi kirjahyllystä kuitenkin jotakin, joka ajoi armotta Satukirjan edelle – jotakin, josta olen halunnut kirjoittaa jo pitkään.

Jos puhutaan kirjoista, jotka ovat jollakin tapaa vaikuttaneet lukijan elämään, **Art Spiegelmanin Maus I-II** on omalla kohdallani ollut tällainen kirja. *Maus I – Selviytyjän tarina* ilmestyi vuonna 1986 Yhdysvalloissa, *Maus II – Ja täällä vaikeudet alkoivat* vuonna 1992. Wsoy:n kovakantinen Maus I-II ilmestyi 2003. En tiedä montako kova- tai pehmeäkantista painosta teoksesta on suomeksi ilmestynyt. Itse tutustuin Mausiin ensimmäisen kerran ensimmäisen vuoden kirjallisuudenopiskelijana, koska kirja oli eräs pakollisista tentittäväistä kirjoista. Muistan ihmetelleeni tätä lähinnä siksi, että en tajunnut miksi sarjakuva voi kuulua tenttivaatimukseen, mutta kirjan luettuani olo oli kuin halolla päähän lyöty, ja ymmärsin osittain miksi teos kuuluu tenttivaatimukseen. Sanon osittain sen vuoksi, koska en silloin vielä tajunnut Mausin merkitystä kirjallisuudentutkimuksen kannalta. Olin lähinnä vaikuttunut teoksen sisällöstä. Tarina- ja kerrontarakenteet eivät vielä tuossa vaiheessa sanoneet minulle mitään, saati sitten termi metafiktio.

En juurikaan tiedä tai tunne sarjakuvakulttuuria, mitä nyt olen Asterixeja, Tinttejä, Calvin&Hobbesia ja muutamia muita sarjakuvia silloin tällöin lukenut, pienestä saakka. Olen kuitenkin tullut siihen ymmärrykseen, että sarjakuvista puhuttaessa voi puhua sarjakuvista, jotka ovat suoranaisesti suunnattu lapsille tai nuorille, sekä niistä jotka ovat suunnattu aikuisemmille lukijoille. Toki lapsi tai nuori voi lukea kaikenlaista, mutta tarkoitan lähinnä sitä, että on olemassa sellaisia sarjakuvia, joissa tekstin ja kuvan ns. yhteissanoma tai "tarkoitus" ei aukene nuorelle esim. puutteellisen kulttuurin tai historiantuntemuksen, ironian tajun tai jopa jonkin sosiaaliseen tapakulttuurin tuntemuksen vuoksi. Sosiaalisesta tapakulttuurista tulee mieleen mm. Viivi & Wagner, joka käsittääkseni ironisoi monesti miehen ja naisen välistä (= sian ja naisen) välistä parisuhdetta, joka ei välttämättä aukene lapselle nuorelle, jolla ei ole näistä asioista tietoa ja kokemusta.

Maus I-II ei välttämättä aukene lapselle tai nuorelle mahdollisen puutteellisen historian ja kulttuurin tuntemuksen vuoksi, sillä sarjakuvan yksi aihe on toinen maailmansota, ja toinen aihe nykypäivä, jossa sarjakuvanpiirtäjä Art Spiegelman yrittää sarjakuvaa tekemällä kuvata juutalaisen perheensä, ja etenkin vanhempiansa kohtaloa toisen maailmansodan pyörteissä. Kirjoitin aikanaan Maus'ista Uuteen Naiseen (7/2004) hyvin lyhyen kirja-esittelyn. Itseasiassa kirjoitin yhteisesittelyn **Anthony Hallin** kirjasta *Normandian maihinnousu* sekä **Spiegelmanin Mausista** muistaakseni lähinnä tilanpuutteen vuoksi. Tätä blogimerkintää varten poistin Normandian maihinnousu –kirjaa käsittelevän tekstin [tuosta taannoisesta Mausin kirja-esittelystä](#), minkä vuoksi teksti alkaa hiukan keskeneräisen oloisesti.

Huolimatta siitä, että Maus ei välttämättä aukene lapselle tai nuorelle samalla tavalla kuin aikuiselle, esittelen kirjan tässä, koska mielestäni Maus on yksinkertaisesti *niitä kirjoja*, joka kaikkien pitäisi lukea. Monesti olen miettinyt sitä, että kirja pitäisi saada pakolliseksi luettavaksi peruskoulujen äidinkielen opetukseen, ajatuksen taustalla ollessa lähinnä toiveajattelu siitä, että lapsi ja nuori oppisi kuvaa ja sanaa lukiessaan ymmärtämään niiden yhdistettyä ilmaisuvoimaa, mutta ennen kaikkea ymmärtämään lähimenneisyyden kulttuuria ja historiaa paremmin. Mutta toiveajattelu on toiveajattelua, ja todellisuus on usein masentavan erilainen (tämän sanoessani ajattelin lähinnä sitä, että opetussuunnitelmat huomioiden paljonko aikaa tällaisen sarjakuvan käsittelemiselle käytännössä loppujen lopuksi jäisi? Viisi minuuttia kun ei ihan riitä, tuskin edes pari tuntiakaan).

Taannoisessa Mausin kirja-esittelyssäni summasin parilla lauseella yhteen Mausin moniulotteisen tarina- ja kerrontarakenteen sekä tarinan ytimen. Esittelystä jäi sen lyhyiden vuoksi pois paljon asioita, joita olisin halunnut mainita. Kuten esimerkiksi sen, kuinka teoksen lähtöasetelma tekee vaikutuksen: Spiegelmanin kuva mm. juutalaisia hiirinä, saksalaisia kissoina, puolalaisia sikoina, amerikkalaisia koirina, ranskalaisia sammakoina ja ruotsalaisia hirvinä. Perinteinen kissa-hiiri – metafora on kokenut Spiegelmanin käytössä ikään kuin ylösnousemuksen, sillä asetelma toimii todella, paremman adjektiivin puutteessa, hyvin.

Kirjan ensimmäinen osa alkaa Adolf Hitlerin lausumalla "Vaikkakin juutalaiset ovat rotu, eivät he ole ihmisiä". Kakkososan alussa on katkelma Saksan Pommerissa 1930-luvun puolivälissä ilmestyneestä sanomalehtitekstistä: "Mikki Hiiri on surkein ihanne, joka on koskaan nähnyt päivänvalon... Terveet tunteet kertovat jokaiselle itsenäiselle ja kunnialliselle nuorelle ihmiselle, että tämä likainen ja saastan peittämä tuholainen, eläinkunnan pahin bakteeripesä, ei voi olla ihanteellinen eläintyyppi... Loppu juutalaisten harjoittamalle ihmisten raastamiselle! Alas Mikki Hiiri! Kanna hakaristiä!" Mausia käsittelevässä artikkelissaan professori Pekka Tammi kertoo, kuinka "Vainottujen juutalaisten rinnastaminen hiirien ja rottien kaltaisiin tuhoeläimiin oli kansallissosialistien omaksuma esittämisen konventio". Kissa-hiiri –asetelmaa käyttämällä Spiegelman on valjastanut tämän konvention omaan käyttöönsä, ja on osittain sen avulla onnistunut luomaan nerokkaan kokonaisuuden.

"Kritiikissäni" en eritellyt tai esitellyt Mausin henkilöhahmoja. Sen vuoksi onkin paikallaan mainita, että teoksessa on lukuisia henkilöhahmoja, mutta sekä ensimmäisessä että toisessa osassa päähahmoja ovat Art Spiegelman, hänen isänsä, puolan-juutalainen Vladek Spiegelman ja tämän aviopuoliso Mala, sekä Art Spiegelmanin vaimo Françoise. Tarina rakentuu kahden eri aikajanan varaan, joista toinen sijoittuu nykypäivän New Yorkiin, ja toinen toisen maailmansodan aikaiseen Eurooppaan.

New Yorkin jaksovat kertovat Artin elämästä, jossa hän yrittää tehdä sarjakuvaa sukunsa ja vanhempiansa kokemuksista sodan aikana. Menneisyyteen sijoittuvat jaksot kerrotaan pääasiassa Vladekin näkökulmasta, jossa tämä kuvailee sodan kulkua alusta alkaen. Lukijalle siis tehdään alusta alkaen selväksi, että lukija lukee Art Spiegelmanin tekemää Maus-nimistä teosta, joka kertoo siitä kuinka Art Spiegelman yrittää tehdä Maus-nimistä teosta – yksinkertaisimmillaan tällainen kerrontatekniikka on metafiktiiivisen kerrontatekniikan perusasettelu, mikä tekee Mausista hyvin mielenkiintoisen kirjan kirjallisuudentutkimuksen kannalta (subjektiivinen mielipide, mutta silti).

Maus sisältää myös "Vankina helvetin planeetalla" –nimisen sairaskertomuksen, joka on Art Spiegelmanin piirtämä omaelämäkerrallinen sarjakuva hänen äitinsä, Vladek Spiegelmanin ensimmäisen vaimon kuolemasta, sekä siitä kuinka Art koki äitinsä kuoleman. Sarjakuva on "oikeassa elämässä" ilmestynyt jossakin pienessä underground-lehdessä, kuten tarinassa kerrotaan.

Tämä erillinen tarina, jossa ihmishahmot ovat pääosassa, kytketään osaksi varsinaista Mausin tarinaa.

Aikanaan olin vaikuttunut nimenomaan Mausin sisällöstä, jota en silloin vielä osannut eritellä tarina- ja kerrontarakenteita silmällä pitäen. Silloin muistan ajatelleeni lähinnä sitä, kuinka vaikuttavalla tavalla Spiegelman kuvaa vaikeaa isä-poika –suhdetta Mausissa, toista maailmansotaa muutaman yksilön näkökulmasta, ja etenkin natsien toimintaa Vladekin näkökulmasta kerrottuna. Kaikkein vaikuttavinta oli se, kuinka Spiegelman on pystynyt kuvan ja sanan yhdistetyin keinoin kertomaan uskomattoman karmean, surullisen ja monimutkaisen tarinan tavalla, joka teki minuun suuremman vaikutuksen kuin kaikki lukemani, holokaustista kertovat kirjat ovat yhteensä tehneet.

Tarkoitukseni ei tässä ole ylistää Mausia maasta taivaisiin (vaikka haluaisinkin niin tehdä), vaan lähinnä yrittää eritellä sitä, mikä teoksessa on niin vaikuttavaa. Mausin luettuani heräsin ymmärtämään sen, että kuva, ja etenkin kuvan ja sanan yhdistelmä on todella voimallinen ilmaisukeino. Moni yhdistää sanaan sarjakuva "lapsellisia mielikuvia", tarkoittaen lähinnä sitä, että sarjakuva olisi jotakin lapsellista, mutta itse olen kirjallisuuden opintojen aloittamisen jälkeen oppinut, että tällaiset mielikuvat eivät välttämättä pidä lainkaan paikkaansa. Sarjakuva on todella moniulotteinen ilmaisun väline, ja voi toimia myös hyvin voimallisena yhteiskuntakritiikin välineenä. Sarjakuvaa käsittelee mm. Pekka Mannisen tutkimus Vastarinnan välineistö – sarjakuvaharrastuksen merkityksiä (Tampere University Press 1995). Tässä yhteydessä tulee mieleen myös huonosti tuntemani japanilainen Manga, joka on käsittääkseni Japanissa kansallinen harrastus, pointin ollessa lähinnä siinä, että japanilaiset suhtautuvat sarjakuvakulttuuriin aivan eri tavalla kuin esim. suomalaiset. Eli että japanissa harrastusta ei pidetä lapsellisena tai typeränä.

Kirjallisuustieteellistä näkökulmaa Mausiin tarjoaa em. professori Pekka Tammen kirjoittama artikkeli *Ehdotus vuosisadan (sarjakuva-) kirjaksi, tai miten Spiegelmanin Maus on tehty*. Artikkelin on ilmestynyt ainakin teoksessa *Laulujen lumossa* (toim. Yrjö Hosiainluoma, Tampere University Press 1999). Artikkelissaan professori Tammi tarkastelee juurikin sitä, kuinka Maus on tehty, mm. teoksen metafiktiivisiä elementtejä. Muita Mausia käsitteleviä tutkimuksia en tiedä.

Henkilökohtaisesti kirjan metafiktiivinen eli itsensä tiedostava rakenne oli asia, joka vaikutti minuun syystä että Mausin kautta opin konkreettisesti ymmärtämään mitä käsite metafiktio tarkoittaa. Sarjakuva avasi sen, mitä yliopisto-opintoihin ja gradun tekemiseen liittyvät teoriakirjat eivät pystyneet tekemään. Mausin metafiktiivisellä rakenteella tarkoitan sitä, että kirjassa tulee monin paikoin sekä tarinan rakenteen että kerronnan kautta esille, kuinka ja millä tavalla kirja on tehty, ja että tämä tekemisen prosessin esittäminen saa lukijan samalla myös konkreettisesti tajuamaan taideteoksen tekemisen prosessia. Spiegelman rakentaa tarinaa kuvaamalla tarinan tekemistä konkreettisesti, eli millä tavalla hän tekee ja on tehnyt tarinaa, nivoen sukunsa ja vanhempiensa menneisyyden tähän samaan tarinaan. Lopputulos on ainakin minun mielestäni nerokas, ja mikäli palkintokulttuurille annetaan painoarvoa, kertoo II –osan vuonna 1992 saama Pulitzer-palkinto teoksen saamasta "painavasta" arvostuksesta.

Olen palannut Mausiin säännöllisin väliajoin sitten sen ensimmäisen kerran luettuani. Ensin sain hankittua teoksen englanninkielisenä, ja vihdoin myös suomenkielisenä. Suomennos on erinomainen, eli suomenkielinen teos kelpo kirja, poislukien muutamat painovirheet joita teoksessa on. Aiheensa vuoksi Maus on kuitenkin sen verran raskas teos, että ei sitä tule huvikseen selattua kovin usein. Kun luen kirjaa, varaan yleensä kunnolla aikaa, että voin lukea sen kerralla läpi, koska tuntuu, että tällä tavoin saan siitä enemmän irti. Yritän myös lukea teoksen sellaisena päivänä, jolloin "en muserru" maailman pahuudesta, vaan pystyn käsittelemään teoksessa esille tulevat, holokaustiin liittyvät rankat asiat järjellisellä tavalla. Tämä onkin suurin syy siihen, että kirjaa ei

mielestäni pitäisi luettaa kauhean nuorilla ihmisillä – olemme kaikki erilaisia, eikä koskaan voi tietää kuinka eri ihmiset reagoivat eri asioihin. Ehkä olen ylivarovainen, mutta ajattelisin, että pienet lapset voisivat helposti saada painajaisia tällaisesta tarinasta. Sen vuoksi mietinkin voinko ylipäänsä esitellä kirjaa täällä, mutta koska lähdän siitä oletuksesta, että blogini lukijat ovat pääasiassa aikuisia, päätin että voin sen tehdä. Marginaalissa kuitenkin liikutaan.

Maus on myös kyllästetty lähinnä kerronnan rakenteen kautta esille tulevilla ironialla ja sarkasmilla, jotka saattavat jäädä nuoremmilta lukijoilta huomaamatta. Esimerkiksi jos nuori lukija ei tiedä mitä "juutalaisen karikatyyrillä", joka on ymmärtääkseni ahne ja pihi vanha mies, tarkoitetaan, saattaa mm. mennä ohitse Artin isän henkilöhaamoon liittyvät luonteenpiirteet. Vladek on tarinan päähenkilö, joka on käynyt läpi keskitysleirien helvetin, ja josta kuitenkin vanhana miehenä on tullut juutalaisen karikatyyrin kuva: ahne, pihi ja rasistinen vanha mies. Tämä esitetään sarjakuvassa monta kertaa osuvalla tavalla, mm. silloin, kun Vladek suuttuu Artin vaimolle Francoicelle tämän pysäyttäessä auton ottaakseen mustaihoisen liftaajan kyytiin. Vladek istuu etuistuimella ja jupisee koko matkan puolaksi itsekseen mm. näin: "Hyvä Jumala! Mikä hänen vaimolleen tuli? Hän on menettänyt järkensä! En voi uskoa tätä! SHVARTSER istuu täällä!

Liftarin lähdettyä Vladek räjähtää Francoicelle siitä, kuinka hänen piti koko matkan ajan vahtia, ettei SHVARTSER varasta heidän ruokatavaroitaan takapenkiltä. Francine räjähtää takaisin: "Tuo on törkeää! Kuinka kaikista ihmisistä juuri sinä voit olla tuollainen rasisti! Sinä puhut mustista samalla tavalla kuin natsit puhuivat juutalaisista! Vladekin vastaus tähän kuuluu näin: "Luulin todella että olet älykkäämpi Francoise... Eihän SHVARTSEREITA ja juutalaisia voi VERRATAKAAN!

Tässä oli pieni johdanto Art Spiegelmanin Maudiin, jota suosittelen lämpimästi kaikille aiheesta kiinnostuneille. Painavasti suosittelen etenkin jos ei kiinnosta – Maus luotaa ihmisyyttä, ihmisenä olemisen ristiriitaisuutta ja vaikeutta, sen verran syvältä, että teoksen lukeminen olisi suositeltavaa kaikille.

Lopuksi kuvan ja sanan suhteesta ja sen tutkimisesta kiinnostuneille suomenkielinen teos Kuva ja Sana (Kai Mikkonen, Gaudeamus 2005), ja englanninkielisiä teoksia ja artikkeleita mm. Nicolajeva & Scott How Picturebooks Work (2001), Moebius Introduction to Picturebook Codes (Word & Image 2:2, s.141-158) – itse löysin tämän artikkelin aikanaan Suomen Nuorisokirjallisuuden Instituutista Tampereen Puutarhakadulta), Tutkiva katse kuvakirjaan (SNI 2001).